

Asia: VN/549/2020

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle laiksi vanhusasiavaltuutetusta

Lausunnonantajan lausunto

Voidaanko esityksellä näkemyksenne mukaan parantaa ikääntyneiden asemaa ja edistää ikääntyneiden oikeuksia?

Eläkkeensaajien keskusliitto EKL Ry (myöhempanä EKL) näkee olennaisena, että ikääntyvän väestön tukena olisi kokonaisvaltainen viranomaisen, joka täydentäisi lukuisten nykyisten valvontaviranomaisten ja palvelunjärjestäjien verkkoa, sekä tiivistäisi näiden välistä yhteistyötä. Vanhusasiavaltuutetun toimen perustaminen Suomessa on viipynyt merkittävän kauan. Ymmärrämme tarpeen uuden toimen pitkälliselle valmistelulle sekä parhaillaan valtioneuvoston resursseja kuluttavan epidemiatilanteen.

Ikääntyneiden oikeuksia toteutetaan pääasiassa vanhuspäätöslain myötä. Lain toimivuudessa kuitenkin on huomattu selkeitä ongelmia, sillä ikääntyneillä on Suomessa merkittävästi huolta ja puutteita hyvinvoinnissa, osallisuudessa ja toimeentulossa.

Eläkeläisliittojen etujärjestö EETU ry teetti Kantar TNS Oy:llä Huomisen kynnyksellä-kyselytutkimuksen viimeksi vuonna 2019. Tutkimukseen haastatellut olivat 55–84-vuotiaita kansalaisiamme ja se sai oheisen tuloksen: Selkeä enemmistö vastanneista (64 %) arvioi, että ikääntyneitä kohdellaan nykyisin toisen luokan kansalaisina. Vielä useampi (74 %) uskoi, että yhteiskunnassamme on paljon ikään perustuvaa syrjintää. 70 % oli jokseenkin (38 %) tai täysin (32 %) eri mieltä siitä, että ikääntyneet ja heidän läheisensä saavat äänensä kuuluviin hoivapalveluiden asiakkaana. Tämä voi olla yhteydessä vanhustenhuollossa viime vuosien aikana julkisuudessa raportoituihin laiminlyönteihin ja väärinkäytöksiin. Myös näkemykset, joiden mukaan ikääntyneisiin suhtaudutaan lähinnä kuluerinä, ovat yleistyneet vuodesta 2013. Nämä tulokset tukevat vanhusasiavaltuutetun toimen perustamisen tärkeyttä. Ikääntyneisiin kohdistuva syrjintä ja laiminlyönti vaativat asiaan perehtyneen viranomaisen käsittelemään kyseisiä haasteita.

Nykyisellään vanhusneuvostojen ohella toimivia ikääntyneiden oloja valvovia viranomaisia, kuten aluehallintovirastot tai Valvira, vaivaa juuri kokonaisvaltaisen ikääntyneiden elinoloja tarkastelevan näkökulman puute. Palveluiksi ja näiden valvonnaksi käsitetään pääasiassa sosiaali- ja terveyspalvelut, vaikka ikääntyneiden hyvinvointiin ja viihtyisään elämään vaikuttaa moni muukin tekijä, kuten liikunta, asumisolot tai kulttuuri- ja liikennepalveluiden saatavilla oleminen. Tämän monialaisuuden parempi huomioon ottaminen toisi kipeästi tarvittavaa lisäarvoa ikääntyneiden elämän parantamiseen tähtääviin toimiin. Nykyisellään valvovien viranomaisten toimissa on havaittu resurssipulaa, jolloin monialainen ja erityisesti ikääntyneiden asioihin keskittyvä toimi voisi tuoda tarvittavaa substanssiosaamista tilanteeseen.

Onko teillä huomioita koskien valtuutetulle säädettäviä tehtäviä?

Esityksessä on mainittu Keski-Suomessa toimineen vanhusasiavaltuutetun pilottihankkeen tärkeimmistä tehtävistä vanhusten elämäntilanteiden tulkitsijan rooli, ikääntyvän äänen kuuluminen, vanhusten palveluiden arviointi ja seuranta. EKL yhtyy näiden tavoitteiden tärkeyteen ja korostaa vanhusasiavaltuutetun roolin verrattavuutta lapsiasiavaltuutetun toimeen. Valtuutetun tulee toimia yhteiskunnallisen keskustelun herättäjänä ja fasilitoijana. Vaikka valtuutetun tehtävissä ei olisi suoraa toimeenpanovaltaa, voi silti keskustelun aspektia pitää hyvänä alkuna ikääntyneiden aseman parantamisessa.

Vanhusasiavaltuutetun toimea perustettaessa on perusteltua valmistella toimeen kuuluvat tehtävät niin, että nykyisten viranomaisten ja vastaavien toimijoiden kanssa ei tule päällekkäisyyksiä. Yhtenä tehtäväalueena tulee olla edistää ikäihmisten osallisuutta, myönteistä ilmapiiriä ja yhteistyötä eri toimijoiden kanssa. Vanhusasiavaltuutettu olisi siis merkittävä yhteiskunnallinen keskustelija, tiedottaja ja yhteistyöelin. Valtuutetulle ei ole, ehdotettujen taloudellisten resurssien puitteissa, mahdollista myöntää oikeuksia käsitellä kanteluita tai tehdä tarkastuksia, mutta hänelle pitää turvata tehokkaat keinot nostaa myös havaitsemiaan epäkohtia päätöksentekijöiden tietoon. Tähän tulee tarttua ko. viranomaisten riittävän resursoinnin ja toimivien käytäntöjen edistämisen avulla. Toimintaansa vaaditut tiedot valtuutetun tulee saada maksutta sekä kohtuullisen ajan kuluessa ja vaivatta muilta viranomaisilta.

Viranomaisten valvontatoiminnassa on keskusteltu esiin tulleista puutteista, esimerkiksi valitusten käsittelyn kestosta, joka nousee usein keskusteluun. Tähän tulee tarttua kyseenomaisten viranomaisten riittävän resursoinnin ja toimivien käytäntöjen edistämisen myötä. Huomisen kynnyksellä 2019-tutkimuksen perusteella valtaosa 55–84-vuotiaista odottaa sekä kuntien että valtion vastuun iäkkäistä ihmisistä lisääntyvän. Sen sijaan vähemmistö asettaa lisävastuita ikääntyville itselleen tai heidän lapsilleen ja muille lähiomaisille. Järjestöille vastuuta vierittää vieläkin harvempi.

Hallituksen ehdotuksessa on mainittu useita tehtäviä, joita vanhusasiavaltuutetun toimeen kuuluisi. Näistä EKL haluaisi korostaa tiedon tuottamisen ja jakamisen olennaisuutta, sekä tehtävän edistää

ikäystävällisyyttä ja ikääntymiselle myönteistä asenneilmapiiriä. Ikääntyneiden elämässä ja heidän kokemassaan kohtelussa on useita huomioitavia seikkoja, joista koko Suomen väestön ja erityisesti päätöksentekijöiden tulisi olla tietoisempia. Tiedon tuottamisessa valtuutettu voisi hyödyntää monipuolisesti tiedon jakamisen kanavia ja tuottaa populääritarkoitukseen tietoa. Vertailukohteena voisi toimia lapsiasiainvaltuutetun toimisto, joka on perustamisestaan asti jakanut monipuolisesti tietoa toimistonsa toiminnasta, sekä toiminut yhteiskunnallisena keskustelijana omalla sektorillaan.

Ikääntyneet ovat aktiivinen ja heterogeeninen joukko suomalaisia ja Suomessa asuvia, joiden tilanteessa on paljon edelleen parannettavaa. Heitä ei saa kuitenkaan siis niputtaa esimerkiksi vain palveluiden käyttäjiksi tai varsinkaan minkäänlaiseksi taakaksi. Ikääntyneiden osuus Suomen väestöstä on tunnetusti merkittävässä kasvussa, joten heidän osallistamisensa heitä koskeviin asioihin tulisi parantaa. Vanhusasiainvaltuutetun toimen yhteyteen tulisivin perustaa vanhusasioiden neuvottelukunta, joka ikääntyneitä ja heitä edustavia järjestöjä osallistamalla toimisi hyvänä edunvalvonnan välineenä. Valtuutetun ja neuvottelukunnan toimia pitäisi jatkossa viedä myös maakuntiin etenkin tulevan maakuntauudistuksen myötä. Tämä vaatii lisää resursseja, mutta asia on poliittisen tahdon kysymys. EKL korostaakin, että vanhusasiainvaltuutetun lisäksi sekä hänen työnsä tueksi tarvitsemme mahdollisen maakuntauudistuksen yhteydessä Suomeen myös alueelliset ikääntyneiden arjen tuntevat vanhusasiamiehet. Heidän tehtävänään olisi tulevien maakuntiensa ikääntyneen väestön terveyden ja hyvinvoinnin edistämistoimenpiteiden ja palvelujen saatavuuden seuranta, laadun valvonta sekä niistä raportointi. Tehtäviin kuuluisi myös ikääntyneen väestön neuvonta ja ohjaaminen palvelujen äärelle. Vanhusasiamies toimisi tiiviissä yhteistyössä vanhusneuvostojen sekä alueellaan toimivien ikäihmisiä edustavien järjestöjen kanssa.

Valtuutettu voisi hyödyntää mahdollisimman laajalti kolmannen sektorin yhteistyötä, jonka piirissä Suomessa tehdään myös epävirallisempaa edunvalvontatyötä, sekä käydään keskustelua ikääntyneiden asioista laaja-alaisesti

Muut huomiot esitysluonnoksesta

Olemme EKL:ssä huolissamme vanhusasiainvaltuutetun työn vaatimuksien suhteen liian pienistä taloudellisista resursseista. Toimen perustamiseen on varattu 500 000 euroa vuosille 2020–2023, mikä muun muassa estää juuri vanhusasiainvaltuutetun oman toimiston perustamisen. Valtuutetun palkkaamisesta henkilöstösivukuluineen, kahden tai kolmen alaisen palkkauksen myötä, on laskettu aiheutuvan noin 100000–110000 euron vuosittainen määrärahan tarve. EKL korostaa palkkauksen merkitystä pätevien alaisten houkuttelussa, jolloin valtuutetun tehtävä sujuisi alusta asti ongelmitta. Uutta valtuutetun virkaa perustettaessa ymmärrämme tarpeen arvioida kriittisesti alkuvaiheessa toiminnan tehokkuutta, mutta haluamme myös tähän arviointiin sisältyvän realistinen mahdollisuus tarpeellisille lisäresursseille.

EKL näkee perusteltuna sisällyttää vanhusasiainvaltuutetun virka Oikeusministeriön alaisuuteen, sillä yhteistyö ministeriön sisällä toimivien muiden erityisvaltuutettujen voidaan näin toteuttaa hallinnollisesti toimivasti. Emme näe tietenkään erityistä lisäarvoa toimiston seinissä, joten on perusteltua perustaa virka yhdenvertaisuusvaltuutetun toimiston yhteyteen, mutta itsenäisenä

toimijana. Tällöin on kuitenkin riskinä, että rajalliset hallinnon resurssit ja täysin uuden toimenkuvan tuoma luova tila voi aiheuttaa valtuutettujen ja henkilöstöjensä välillä haasteita. Nykyisellään myös yhdenvertaisuuden toteutumisessa on havaittavissa puutteita, kuten 25.11.2020 esitellyssä yhdenvertaisuuslain arvioinnin raportissa mainitaan esimerkiksi syrjäntätilanteissa hyvityksen hakemisen yhteydessä. Yhdenvertaisuusvaltuutetun ja yhdenvertaisuuslain kohtaamaa kritiikkiä tulee käsitellä myös yhdenvertaisuus- ja vanhusasiavaltuutetun virkojen välisessä yhteistyössä.

Osallistumme keskusliittona tulevaisuudessa mielellämme vanhusasiavaltuutetun kanssa yhteistyöhön. Vanhusjärjestöillä on mittava ja suora kontakti ikääntyneisiin ympäri Suomea ja tuomme luonnollisesti tätä kautta tietoa heidän arjestaan esille jatkossa myös vanhusasiavaltuutetulle.

Kivinen Eero
Eläkkeensaajien Keskusliitto EKL ry